
**OSMANLI DEVLETİ'NDE AZINLIK CEMİYETLERİNİN
KURULMASI VE BULGAR İTTİHÂD-I MUALLİMİN CEMİYETİ
CONSTRUCTION DES ASSOCIATIONS MINORITAIRES ET
ASSOCIATIONS DE L'UNION DES PROFESSEURS BULGARES
DANS L'ETAT OTTOMAN**

Doç. Dr. N. Fahri TAŞ

Atatürk Üniversitesi, Erzincan Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, ERZİNCAN

ÖZET

Osmanlı Devleti'ndeki teşkilatlanma "cemiyet" adıyla yapılmıştır. Cemiyetlerin kurulmasına imkan tanıyan kanun 1909'da yürürlüğe girmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nde bulunan azınlıklar 1847 yılından itibaren cemiyet kurmuşlardır. Osmanlı yönetiminin bu ikili uygulaması azınlıklara tanınan imtiyazlar ile ilgilidir. Teşkilatlanma konusunda azınlıklara daha müsamahalı davranıldığı muhakkaktır.

Türk ve Müslüman halkın cemiyetler kurarak bir araya gelmesi Osmanlı yönetimince engellenirken, bu konuda azınlıklara hak tanınması dikkate değer bir ayrıcalıktır.

Türk halkının kendi hakkını korumada gösterdiği ilgisizliğin altında bu tarih gerçek bulunmaktadır. Millî Mücadele ile Türk halkının teşkilatlanma karşısındaki ümitsizliği ortadan kaldırılmış ve Müdafâ-yi Hukuk adıyla bir araya gelerek, bağımsızlık mücadelesinden başarıyla çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cemiyet, Hukuk, Azınlık.

RÉSUMÉ

On avait été fait l'organisation de l'état sous le nom de l'association à l'Etat Ottoman. La loi qui avait permis des construire les associations avait été entrée en vigueur en 1909. Mais, les minorités qui vivaient dans l'Etat Ottoman avaient construit leurs associations à partir de l'année 1847. Cette application doublée de l'Administration Ottomane est l'interessée avec les privilèges doné aux minorités. Il est certain qu'on avait été traité très tolérant aux minorityés au sujet de l'association.

En dégit d'empêcher des peuples Turcs et Musulmans au sujet de construire l'association, la délivrance de droit aux minorités au même obje test un privilège important. On voit cette réalité historique à l'insouciance du peuple Turc concernant la protection de ses droits.

On a été détruit par l'intermédiaire de la lutte nationale le désespoir concernant l'organisation du peuple Turc et en construisant une association sous le nom du Droit de défense et a été gagné la lutte de l'indépendance Turque.

Mots clés: Association, Droit, Minorité.

GİRİŞ

Cemiyet; toplamak, topluluk, bir yerde toplu olarak bulunma anlamına gelmektedir¹. İnsanların tek başına yapamayacağı işleri, diğer insanlarla birleşerek yapma düşüncesi çok eski çağlardan beri mevcut olup günümüze kadar da önemini muhafaza etmiştir². Osmanlı Devleti'nde cemiyet kavramı, XVIII. Yüzyılın başlarından itibaren ilk defa Suriye ve Lübnan'da kilise törenlerine katılan cemaat için kullanılmıştır. Daha sonraki yıllarda Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde kurulan ilmî, edebî, hayır kurumları ve siyasî olarak kurulan gönüllü teşkilatlara da cemiyet adı verilmiştir³.

Osmanlı Devleti'nin son asrında ortaya çıkan teşkilatlanma kavramı, önce azınlıklar arasında gelişme göstermiş, daha sonra Türk ve Müslüman halk da bir çok konuda hakkını korumak maksadıyla tesanüt içinde olmanın gereğine inanarak teşkilatlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde ayrılıkçı maksatla kurulan cemiyetlerin bir bölümüne, bu hususta geniş araştırması bulunan Tarık Zafer Tunaya'nın "*Türkiye'de Siyasal Partiler*" adlı eserinde, diğer ansiklopedilerde ve telif eserlerinde yer verilmiştir⁴. Bu çalışmamızla söz konusu eserlerde yer alan cemiyetler üzerinde durulmayıp, bahse konu olmayan diğer azınlık cemiyetlere yer verilmiştir. Bu cemiyetlerden bir bölümü hakkında yeterince belge bulunmadığından yalnızca ismi zikredilmiş, bunlardan en kayda değer görülen "*Bulgar İttihâd-ı Muallimîn Cemiyeti*" üzerinde durulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim azınlıklar tarafından resmî anlamda kurulan ilk cemiyet, "*el-Cem'iyetü's-Sûriyye*" dir. Bu cemiyet, 1847 yılında Amerika Birleşik Devletleri Protestan misyonerlerinin öncülüğünde Beyrut'ta kurulmuştur. "*el-Cem'iyetü's-Sûriyye*" üyelerinin tamamı Hıristiyan'dır. Gayrimüslimlerin izin alarak kurduğu ikinci cemiyet ise, İstanbul'da görev yapan Fransız ve İngiliz hekimlerinin öncülüğünde ve

¹ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Dersaadet. 1317, s.481. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I., İstanbul, 1983, s. 276.

² *Türk Ansiklopedisi*, c. 10, s. 151.

³ M. Şükrü HANIOĞLU, "*Cemiyet*" Türkiye Diyanet Vakfı.İslâm Ansiklopedisi (TDVİA), c. 7, s. 329.

⁴ Tarık Zafer TUNAYA, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c.I., İstanbul. 1988, s. 501-605. *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, c. 4., s. 310-317. *Türk Ansiklopedisi*, c. 10, s. 151-154. *Türkiye Diyanet Vakfı.İslâm Ansiklopedisi*, c. 7, s. 329-338. Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri*, İstanbul 1987.

diğer milletlere mensup gayrimüslim hekimlerin de katılımıyla 1856 yılında kurulan “*Dersâadet Cemiyet-i Tıbbiye*”dir⁵.

Azınlık Cemiyetlerinin Kuruluş Gayesi⁶

Azınlık cemiyetlerinin büyük bir bölümü görünüşte dinî maksada yönelik kurulmuştur. Bunun sebebi ise, Osmanlı yönetiminin dinî hoşgörüyü sahip olması ve farklı inançlara mensup olan toplumlara hoşgörüyü bakmasıdır. Bununla birlikte, azınlıkların kurduğu cemiyetlerin altında dört ana sebep bulunmaktadır.

a) *Emperyalist ülkelerin emelleri*: Sanayi inkılâbından sonra, hammadde ihtiyacı duyan gelişmiş ülkeler, Osmanlı Devleti’nin geniş topraklarında bulunan hammadde kaynaklarına sahip olabilmek için, Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz sahibi olmak istemişler, bu maksatla inanç birliği içinde oldukları Osmanlı azınlıklarını kendi emellerine alet etmeğe çalışmışlardır. Emperyalist ülkeler, emellerine alet etmeğe çalıştıkları azınlıkların beklentilerine Fransız ihtilali sonrasında gelişen “Hürriyetçi” fikirleri de katarak siyasî ve iktisadî açıdan desteklemişlerdir. Tanzimat fermanındaki azınlıklara tanınan haklar, 1856 Islahat fermanındaki azınlıklar lehine düzeltmeler, nizamnâme ve layihalarla tanınan imtiyazlar, azınlıkların siyasî açıdan desteklendiğinin belgeleridir.

b) *Azınlıklara tanınan imtiyazlar*: Osmanlı Devleti, Batı’nın tekniği karşısında güçsüzleşince, içine düştüğü her buhranı bir başka devletin yardımıyla aşmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti’ne ihtiyaç hissedildiği dönemlerde, İngiltere ve Fransa’nın Rusya’ya karşı veya Rusya’nın Avrupalı devletlere karşı Osmanlı Devleti’nin bir koz olarak kullanıldığı görülmektedir. Tanzimat sonrasında imzalanan her ticarî antlaşmada bu denge politikası kendini göstermektedir.

Osmanlı Devleti bu denge politikasını sürdürmeyi kendi geleceği için hayatî bir anlayış olarak benimsediğinden, dış güçlere taviz verme durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu cümleden olarak Osmanlı yönetimi, özellikle Hıristiyan toplulukların hamisi durumunda bulunan ülkelerin kendi iç işlerine daha fazla müdahale etmesini önlemek maksadıyla, azınlıklar ile ilgili olarak öne sürülen gerekçeleri ortadan kaldırmak için azınlıklara bir

⁵ M. Şükrü HANIOĞLU, “*Cemiyet*” TDVİA, c. 7, s. 329.

⁶ **Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar’da ve Anadolu’da Ermeni Mezalimi-I- 1906-1918**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 10-18. Salâhi R. Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi’nin Türkiye’deki Eylemleri**, TTK., Ankara 1995, s. 1-6 ve diğer ilgili bölümler. Necdet Bilgi, **Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey’in Yargılanması**, Ankara, 1999, s. 1-7.

çok imtiyazlar vermiş ve bu imtiyazların korunması için de gayret göstermiştir. Ancak, azınlıklara verilen bu imtiyazlar, azınlıkların şikayetlerinden kaynaklanan sıkıntıların ortadan kalkmasına yetmemiştir. Bu imtiyazlar, Osmanlı yönetimini rahatlaması bir tarafa, Türk ve Müslüman halk ile azınlıklar arasındaki düşmanlık çizgisinin daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Her imtiyaz, yeni bir isteği ve verilen her hak yeni bir tavizin doğmasına sebep olmuştur. Azınlıkların aldığı bu haklar, onların isteklerinin haklılığını belgeler nitelikte algılanmaya başlayıp cesaretlenmelerine, güven duygularının artmasına ve Osmanlı yönetiminden kopup bağımsız devlet kurma düşüncesine yol açmıştır.

c) *Tarihî emellerin uygun zamanı bulunduğuna inanma*: Osmanlı Devleti kuruluşundan beri değişik toplulukları bünyesinde barındırdığından, bir çok kavmin tepkisini ve düşmanlığını kazanmıştır. Güçlü olduğu dönemlerde bu tepki açıkça ortaya çıkmamıştır. Ancak, teknolojiyi geliştirmede ve almada geç kalan Osmanlı Devleti, bu gücün karşısında güçsüzleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu güçsüzlüğünü fark eden ve bu devlet üzerinde sindirilerek gelen emeller devletin son asrında mantar gibi bitmeğe başlamıştır. Rusya'nın sıcak denizlere inme emeli, İngiltere'nin sömürge yollarını kontrol altında tutma düşüncesi, Fransa, Almanya, ABD ve İtalya'nın Emperyalist düşüncelerinin uygulamaya geçmesi için çok müsait bir ortam doğmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılış dönemine rastlayan bu uygun ortamda şerrin ehven olanı tercih edilmiştir. Bu ehven tercih ise, güçlü ülkelerin azınlıklar vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne nüfuz etme isteğidir.

d) *Müslümanlık- Hıristiyanlık çatışması*: Osmanlı Devleti bir Müslüman devlet olup, doğu kültürünü temsil etmektedir. Osmanlı Devleti'nin yayılması genelde Hıristiyanlığın aleyhine gelişmiştir. Hıristiyan alemi, bu yayılmayı durdurabilmek için, her dönemde değişik metotlar uygulamış ama Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde bunu başaramamıştır. Avrupa'nın "Doğu Politikası" nı geliştirmesi bu maksatlardır. Osmanlı Devleti'nin, Batı karşısında güçsüz düşmesi, asırlardır süregelen bu doğu politikasının meyve vermesine sebep olmuştur. Bu düşüncenin gerçekleşmesinde Osmanlı azınlıkları azamî derecede kullanılmaya çalışılmıştır.

Azınlık Cemiyetlerinin Hukukî Durumu

Osmanlı Devleti'nde dinî maksatların dışında ve bugünkü cemiyet anlamına yakın bir anlayıştaki ilk siyasî cemiyetlerin kurulması Kânun-i Esâsi çerçevesinde ele alınmıştır. Kânun-i Esâsinin (1876) 13. maddesinde belirtilen; "*Tebaa-i Osmaniye nizam ve Kânun dairesinde ticaret ve sanat ve*

felâhat için her nevi şirketler teşkiline me'zundurlar"⁷ hükmünce, cemiyetlerin kurulmasına hukukî serbestlik getirilmiştir. Ancak, Kânun-i Esâsinin 13. maddesindeki bu hüküm, ticaret, sanat ve çiftçilikte işbirliğine dayanan teşkilatlanma kastedilmiş olduğundan, bugünkü anlamda herhangi bir siyasî ve ideolojik maksada dayalı bir teşkilatlanma söz konusu değildir.

Osmanlı Devleti'nin Cemiyet veya derneklerin kurulmasına izin vermemesinin sebebi; Kânun-i Esâsi ile getirilmek istenen siyasî yapının buna uygun olmaması, ayrıca Fransa'dan alınan Ticaret ve Ceza Kânunları'nın dernek türü tüzel kişiliklere hoşgörüyü bakacak tarzda bulunmamasıdır. Bir diğer husus ise, merkezîyetçi yapıya sahip olan iktidarın, kendi gücü karşısında bulunan gruplara teşkilâtlanma imkânı tanımak istememesidir⁸.

Bâb-ı Âli, Kânun-i Esâsinin (1876) 13. maddesi gereğince ticaret, sanat ve çiftçilikte işbirliğine dayanan teşkilatlanma hakkını, 14 Şubat 1878 tarihinde Kânun-i Esâsinin tadil edilmesi sebebiyle zaten ortadan kaldırmıştı. Osmanlı Devleti ayrıca, Fransa'dan aldığı kanunların ruhuna uygun olarak, 1889 tarihinde çıkardığı bir irade ile, ticarî isimler altında kurulan teşkilatlanmalara da bir sınırlama getirip, "*Devlet tarafından izin verilmedikçe, hiçbir şirketin teşekkülüne müsaade edilmemesi*" hükmüne uygun olarak, her türlü teşkilatlanmayı denetim altına almıştır. Bu dönemde cemiyetlerin siyasî faaliyetlerinden çekinildiği için, özel durumlar dışında, her ne ad ve sıfatla olursa olsun cemiyet kurulmasına izin verilmemiştir. Özellikle bu dönemde, Fransız devrimiyle ortaya çıkan fikirlerin Osmanlı Devleti'nde yaygınlaşmaya başlaması neticesinde, hürriyetçi düşüncenin zapt ü rapt altına alınmak istenmesi bir netice vermemiş, Osmanlı topraklarında faaliyet göstermek üzere yurt içinde gizli veya merkezi yurt dışında olan bir çok cemiyet kurulmuştur⁹.

Yukarıda belirtildiği gibi, Kânun-i Esâsi (1876) ile derneklerin kurulmasına izin verilmemiş ise de, azınlıklar bu yasaklamaya tâbi tutulamamış, âdeta Kânun-i Esâsinin teşkilatlanma yasağı Müslüman halk için uygulanır olmuştur. Gayrimüslimlerin dernek kurma yasağına tâbi

⁷ **Düstur**, I. Tertip, c. 4, s. 4-20.

⁸ Hüseyin HÂTEMÎ, **Medenî Hukuk Tüzelkişileri**, İstanbul. 1979, s.194.

⁹ HANİOĞLU, "**Cemiyet**", s. 330. Osmanlı devletinde ayrılıkçı maksatla kurulan cemiyetlerin bir kısmı şunlardır. Rumlar tarafından kurulan, Etniki Eteryâ (Millî cemiyet) Cemiyeti, Rum Meşrûtiyet Kulüpleri, Rum Uhuvvet-i İlimperverâne Agâyî, Rum Uhuvvet-i İlimperverâne İrinî, Rum Maarifperver Cemiyeti; Bulgarlar tarafından kurulan, V.M.R.O (Viteşna Makedonska-i Odrinska Revolütsionna Organizatsiya), Ermenilerin kurduğu, Hınçak Komitesi, Taşnaksutyun Komitesi... (**Yeni Rehber Ansiklopedisi**, c. 4., s. 314-316)

tutulamayışlarının en büyük sebebi, Osmanlı Devleti'nin 1830 yıllarından sonra güçlü dış devletlere daha fazla bağımlı hale gelmesi, Kırım savaşı (1854) sonra siyasî bağımlılığına ekonomik dış bağımlılığını da eklemesidir. Bu dönemde, yabancı hükümdarların baskısı, siyasî çevrelerin tesiri, yabancı ülke elçilerinin Osmanlı yöneticileri üzerindeki nüfuzu, azınlık milliyetçilerinin faaliyetleri, kapitülasyonların ezici baskısı, yabancı sermayenin kazandırdığı itibar... azınlıkların elinde olduğundan, Osmanlı yönetimi azınlıklara daha müsamahakar davranmayı tercih etmiş, bu yasaklamayı azınlıklar için uygulayamamıştır¹⁰. Diğer bir ifade ile Osmanlı Devleti, kendi Kânunlarını yalnızca Türk ve Müslüman halk için uygulamış, azınlık Hıristiyanlar aleyhine olan Kânunlar veya dış devletlerin Osmanlı Devleti'nden uygulanmasını istemedikleri müeyyideler yürürlüğe konamamıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti için büyük bir zafiyet olmuş, azınlıkların daha sonraki tarihlerde Osmanlı Devleti'nden kopmalarına sebep olacak şartları doğurmuştur.

Osmanlı Devleti'nde, II. Meşrutiyet dönemine kadar kurulan bütün siyasî ve gizli faaliyet gösteren teşkilatlar için “*Cemiyet*” lafzı kullanılmıştır. Kanun-i Esasi'nin ikinci defa (II.Meşrutiyet) ilânından sonra İttihât ve Terakki'nin Osmanlı yönetimine hakim olması, İttihât ve Terakki'ye karşı bir reaksiyonun da ortaya çıkmasına sebep olmuş, yönetime muhalif olanların bir araya gelmesiyle cemiyet sayısında artış gözlenmiştir¹¹. Siyasî teşkilatlar için başlangıçta İttihât ve Terakki için söylenen “*Cemiyet*” sözü, siyasî teşkilatların artmasından sonra İttihât ve Terakki dışında faaliyet gösteren diğer teşkilâtlar için de kullanılmaya başlanmıştır¹². Bu karışıklığı ortadan kaldırmak için, cemiyetlerin kurulması ve esaslarının tesbit edilmesi hususunda yeni bir düzenlemenin getirilmesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Bu maksatla, önce cemiyeti tarif eden kanun çıkarılmış, daha sonra Anayasanın ilgili hükmü çıkarılan konuna uygun olarak düzeltilerek ilginç bir uygulama yapılmıştır. Cemiyetleri tarif eden 121 numaralı kanun, 29 Receb 1327-3 Ağustos 1325 [16 Ağustos 1909] tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kânunda cemiyet; “*eşhâs-ı müteaddide tarafından malûmat veya mesailerini sûret-i daimede bi't-tevhid mukaseme-i ribhden gayrı bir maksatla teşkil edilen*

¹⁰ HÂTEMÎ, **Medenî Hukuk Tüzelişileri**, s.195.

¹¹ Fedakâran-ı Millet Cemiyeti, Osmanlı Ahrar Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası, İttihad-ı Muhammedî Fırkası, Heyet-i Müttetikai Osmaniye, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, Islâhat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası, Ahali Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Halâskâr Zabitan Grubu, Millî Meşrutiyet Fırkası... (Tarık Zafer TUNAYA, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, (Tıpkı Basım) İstanbul 1952, s. 223-358)

¹² HANİOĞLU, “*Cemiyet*”, s.330.

heyettir.”¹³ şeklinde tarif edilmiştir. Cemiyetlerin kurulmasına imkân tanıyan Anayasa hükmü ise; 7 Zilhicce 1293 (23 Aralık 1876) tarihinde kabul edilen Kanun-i Esasi'nin 5 Şaban 1327- 8 Ağustos 1325 (21 Ağustos 1909) tarihinde yapılan önemli değişiklikler,¹⁴ arasında 120. maddesi de değiştirilerek cemiyetlerin kurulmasına imkan tanıyan düzenleme şöyle yer almıştır: “*Kânun-ı mahsûsa tebaiyyet şartı ile Osmanlılar hakk-ı içtima'a mâliktir. Devlet-i Osmaniye'nin tamamıyyet-i mülkiyesini tağyir ve Kânun-ı Esasî ahkâmı hilafında hareket ve anâsır-ı Osmaniye'yi siyasetten tefrik etmek maksatlarından birine hâdim veya ahlâk ve âdâb-ı umumiye ye mugâyir cem'iyetler teşkîli memnu' olduğu gibi, alet-ıtlak hafî cem'iyetler teşkîli de memnu'dur.*”¹⁵

Cemiyetlerin kurulmasıyla ilgili hüküm, Cemiyetler Kânunu'nun ikinci maddesinde; “*cemiyet kurmak için önceden izin alınmasına gerek yoktur*” ifadesiyle belirlenmiştir. Ancak, İstanbul'da Dahiliye Nezareti'ne, taşrada ise mahallin en büyük mülkî âmirine bilgi verilmesi hükmü yer almıştır. Cemiyetlerin kurulmasına engel teşkil eden hususlar ise, söz konusu Kânunun 3'üncü, 4'üncü ve 6'nci maddelerinde ortaya konmuştur. Cemiyetler Kanunu'nun 3. maddesinde “*Ahkâm-ı kavanine ve âdâb-ı umûmiyeye mugâyir bir esas-ı gayr-ı meşru'a veya asayiş-i memleket ve tamamıyyet-i mülkiye-i devleti ihlâl ve şekl-i hâzır-ı hükümeti tağyir ve anâsır-ı muhtelif-i Osmaniye'yi siyâseten tefrik maksadına müstenid olmak üzere cemiyetler teşkîli caiz değildir.*” 4. Maddesinde, “*Kavmiyet ve cinsiyet-i esas ve ünvanlariyle siyasî cemiyetler teşkîli memnu'dur.*” 6. Maddesinde, “*Hafî cemiyetler teşkîli kat'iyen memnu'dur...*”¹⁶ Bu maddelerde görüldüğü üzere; Osmanlı tebaasını birbirine düşüren, hükümeti değiştirmeye çalışan, şer'î ve ahlakî kurallara aykırı iş yapan, mevcut kânun hükümleri dışında faaliyet gösteren, milliyet farkına dayanan, gizli çalışmak isteyen derneklerin kurulması yasaklanmıştır.

İkinci Meşrutiyet'in ilânını takip eden günlerde, muhtelif fikir ve maksat etrafında toplanarak ortaya çıkan kuruluşlar, Cemiyetler Kânunu'na

¹³ Cemiyetler Kanunu 1. madde, **Düstur**, 2. Tertip, c.I., s. 604. **Düstur**, 2. Tertip, c. I., s.604-608; **Takvim-i Vekayi'**, 7 Şaban 1327- 10 Ağustos 1325. Cemiyetler Kanunu 19 madde olup, 1 Temmuz 1901 tarihli Fransız Kanunu örnek alınarak hazırlanmıştır. [Hâtemî, **Medenî Hukuk Tüzelkişileri**, s.209.]

¹⁴ Kanun-i Esasi 1909'da 21 maddesi değiştirilerek, üç yeni madde eklenmiş ve bir madde çıkarılmıştır. Kanun-i Esasi'deki bu değişiklik ile devlet yönetimine meclis hakimiyeti anlayışı kazandırılmıştır. (Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, İstanbul 1996³, s. 147-151.)

¹⁵ **Düstur**, 2. Tertip, c. I., s. 638; **Takvim-i Vekayi'**, S. 321, 22 Ağustos 1325; Suna Kili-A.Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, Ankara. 1985, s.78.

¹⁶ **Düstur**, 2. Tertip, c. I., s. 604-605.

göre kurulduğu için; cemiyet, fırka farkı gözetilmemiştir. Cemiyetlerin bir kısmı yardım derneği görünümünde olsalar bile, siyasî özelliğinin de olduğu görülmüştür. Yabancılar tarafından kurulan cemiyetlerin büyük bir ekseriyeti dinî maksatlı veya yardımlaşma adına kurulmuş gibi gözüke de, siyasî mahiyette teşkilatlar oldukları bilinmektedir. Azınlıkların, Balkanlarda ve Doğu Anadolu’da kurdukları cemiyetlerin siyasî yanına ilave olarak bir de çetecilik yanı bulunmaktadır. Bu cemiyetler, XX. yüzyılın başından itibaren hızla teşkilâtlanarak, ihtilâlcî iktidar oluşturmağa çalışmışlardır¹⁷.

Osmanlı topraklarında; devlet otoritesini zaafa düşürmek, Bâb-ı Âli üzerinde baskı kurmak, imtiyaz elde etmek, muhtariyet veya bağımsızlık kazanmak üzere kurulan ve neticede Osmanlı Devleti’ni parçalamaya yönelik bir çok cemiyet kurulmuştur. Özellikle Osmanlı azınlıkları veya tebaası durumunda bulunan topluluklar tarafından kurulan cemiyetler, dış devletlerden destek alarak bir çok yıkıcı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu anlamda, bugüne kadar isminden bahsedilmeyen “*Bulgar İttihâd-ı Muallimîn Cemiyeti*” dışında daha bir çok cemiyet bulunmaktadır. Bu cemiyetlerden birkaçı şunlardır:

- 8 Rebiyülevvel 1333 (24 Ocak 1915)’de “*Berlin Osmanlı Muhipleri Cemiyeti ve Maor Enstitüsü*”¹⁸,
- 26 Mayıs 1334 (1918)’de “*Dersaadet Umum-ı Yahudi Talebe Cemiyeti*”¹⁹,
- 16 Şubat 1335 (1919)’de “*Perniki Po Kulübü*”²⁰,
- 13 Ağustos 1335 (1919)’de “*Serkil Kömerisyal Devledanit Kulübü?*”²¹,
- 27 Mart 1335 (1919)’de “*Bahçecik Kilise Cemiyeti*”²²,
- 12 Mart 1335 (1919)’de “*Âş-ı İmzaş Kulübü*”²³,
- 2 Nisan 1335 (1919)’de “*Beynelmilel Kadınlar Cemiyeti*”²⁴,
- 17 Kânun-ı Sâni 1335 (1919)’de “*Türk Fransız Muhipleri Cemiyeti...*”²⁵.
- 8 Kânun-ı Sâni 1336 (1920)’da kurulan “*Ue ve Şalon Cemiyeti*”²⁶,

¹⁷ T. Z. TUNAYA, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, c. I., s. 14-15.

¹⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsusa (DH.KMS), D.4-1. N.4-4.

¹⁹ BOA. Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Kalem-i (DH. HMŞ), D. 4-1, N. 4-46.

²⁰ BOA. DH. HMŞ. D. 4-1, N. 4-101.

²¹ BOA. DH. HMŞ. D. 4-1, N. 4-75.

²² BOA. DH.KMS. D. 50-2, N.18.

²³ BOA. DH.HMŞ. D. 4-1, N. 4-64.

²⁴ BOA. DH. HMŞ. D.4-1, N.4-59.

²⁵ BOA. DH. HMŞ. D. 4-1, N. 4-114.

- 24 Mayıs 1326 (1920)'da “*Selanik Rabıta-i Siyasiye Cemiyeti*”²⁷,
- 22 Haziran 1336 (1920)'da “*Enternasyonal İşçileri İttihad Cemiyeti*”²⁸,
- 4 Kânun-ı Sâni 1337 (1921)'de “*Âe Kulübü?*”²⁹.

Bu cemiyetlerin kuruluş tarihlerine dikkat edildiğinde, hepsinin Osmanlı Devleti'nin en buhranlı döneminde kurulduğunu görmekteyiz. Bu cemiyetlerin, Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı olduğu bir dönemde faaliyete geçmiş olması, dış devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini yalnızca sıcak savaşa başvurarak gerçekleştirmeğe çalışmakla kalmayıp, savaş dönemini kolaylaştırmak ve savaş sonrasındaki diplomatik gelişmelerden kesin sonuç elde etmek için, bizzat Osmanlı Devleti'ndeki iç güçlerden de istifade ederek neticeye varmayı hedefledikleri görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin mirasından pay almak isteyen güçler, Osmanlı Devleti'ndeki her etnik yapıyı kullanılmaya hazır görmüşlerdir. Bu etnik yapı arasında; hamalından, esnafına; aydınından, cahiline kadar her kesimden insan bulmak mümkündür. Osmanlı mirasının paylaşılmasında, Bulgar İttihâd-ı Muallimîn Cemiyeti, Osmanlı topraklarında görev yapan aydın kesimin, yabancı ülkelerin kendilerine biçtiği rolü üstlenmesi için kurulmuştur. Çünkü, insanları fikrî yönden elde ederseniz, kaleyi içten fethetmiş olursunuz.

Bulgar İttihâd-ı Muallimîn Cemiyeti

Bulgar İttihâd-ı Muallimîn Cemiyeti tüzüğü'nün 1' inci maddesinde kuruluş maksadı şöyle belirtilmiştir:

“Evvelen, muallimlerin ma'nen ve maddeten teâli ve terakkisine hizmet etmesidir.

Sâniyen, muallimlerin bir amel-i içtima' ile medeniye gibi istiklâlini muhafaza etmesine hizmet etmektir.

*Sâlisen, mu'amelat-ı mekatibenin hüsn ü cereyanına ve efrâd-ı milletin teâlisine müzâheret etmesidir.”*³⁰ Bu genel ifadelerden, Bulgar İttihâd-ı Muallimîn Cemiyeti'nin Osmanlı sınırları içindeki bütün

²⁶ BOA. DH.HMŞ. D., 4-1, N.-112

²⁷ BOA. Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Kalemi (DH.MUİ). G.105, G. 17.

²⁸ BOA. DH.HMŞ. D, 4-1, N. 4-133.

²⁹ BOA. DH.HMŞ. D., 4-1, N. 4-120.

³⁰ BOA., DH.MUİ, D. 113, G. 54. s. 5/2.

muallimleri ihtiva edecek tarzda bir cemiyet olduğu sonucuna varılmamalıdır. Zira, cemiyetin tüzüğünde belirtilen hususlar, bu cemiyetin yalnızca Hıristiyan muallimlere yönelik kurulduğu açıkça bellidir. Zira cemiyet tüzüğünün 2'inci maddesinin 1'inci bendinde; “*Evvelen, heyet-i tâlimiyenin maâşâtı ile cema'at-i ruhaniye vâridatının tezâyüdüne bezl mesayi eyler.*” hükmünden de anlaşıldığı üzere, muallimlerin maaşlarından bir kısmını ruhanî cemaatin gelirlerini artırmak için verecekleri belirtilmektedir. Her ne kadar tüzüğün 1'inci maddesinde, muallimlerin maddeten ve manen güçlenmesi için bu cemiyetin kurulduğu ifade edilmekte ise de, asıl maksadın, ruhanî cemaatin maddeten gelişmesine kaynak teşkil edecek bir örgütlenme olduğu görülmektedir.

Cemiyet tüzüğünün 2'inci maddesinin 2'inci bendinde; “*Sâniyen, bütün müessirât-ı içtima'iyenin teşrik-i mesâyisini da'vet ve kendilerini ahvâl ü keyfiyetinden haberdar eder.*” Gereğince, cemiyet üyeleri arasında tam bir tesanütün olması için, her üye yaptığı bütün işlerden cemiyet yöneticilerini haberdar edecektir. Bu ifadeyle, toplumda ortaya çıkan önemli olayları azınlıklar lehine kullanmayı, cemiyet üyeleri vasıtasıyla bu olaylardan günü gününe haberdar olmayı ve yapılacak işleri ona göre planlamayı düşünmüşlerdir.

Cemiyet üyelerinin neler yapacağı da cemiyet tüzüğünün 2'inci maddesinin 4'üncü bendinde belirtildiği üzere; “*Râbien, pedagojiye ait fennî kitap ve resâil neşrini teahhüd, pedagoji konferanslar, tenezzüh eğlenceleri, kongreler vesaire tertip etmekle beraber, temeddün-i umûmî şubeleri dahi ibrâz-ı mu'âvenet eder.*” Aynı maddenin 9'uncu bendinde ise, “*Kütüphaneler ile kiraathaneler te'sis ettiği gibi, müsamereler ve türlü türlü eğlenceler i'ta, gece mektepleri ve musâhabe-i âliyenin tertib ve te'sisine teşebbüs eder*” Denmiştir. Buna göre cemiyet üyeleri, gerek eser vererek ve gerekse konferanslar düzenleyerek eğitim metotlarını öğretmekle, eğlenceler tertip etmek, kütüphaneler açmak, kiraathaneler açmak, müsamereler yapmak, gece okulları açmak ve kongreler tertiplemeyle mükellef oldukları belirtilmiştir. Böylece, cemiyetin gayesi ve fikirleri; eğitime yönelik metotların sergilendiği perde arkasından her kesime sunulmaya çalışılmıştır. Eğitim ve eğlence adı altında yapılan bütün faaliyetlerin bir maksadı da, cemiyete mensup kişilerin istenildiğinde toplanıp kararlar almak ve bu kararları uygulamaya koymak için uygun ortamın sağlanmasını düşünmüş olmalarıdır.

Cemiyet tüzüğünün 2'inci maddesinin 3'üncü bendinde; cemiyet üyelerinin eğitime hizmet edeceği belirtilirken, aynı maddenin 4'üncü bendinde; “*Mazlumîn ve bî-gayr-ı hakkın azl olunan azalarına ibrâz-ı*

muâvenet eder.” İfadesiyle, cemiyet azalarının yaptıkları işlerde yalnız kalma korkusunu ortadan kaldırmayı ve her işte daha kararlı faaliyet göstermelerini hedef seçmişlerdir. Aynı maddenin 6’ncı bendinde, “*Efkâr-ı umûmiye ile hükümet-i muhteremeye karşı icâb-ı takdirinde protesto ve kendisini efkâr-ı hamiyetperverânesine müracaat eder.*” Hükmü birbiriyle çelişmekte, cemiyetin asıl maksadının yönetime karşı sudan bahaneler ileri sürerek protestolar yapıp, halkın gözünde yönetim zafiyetini ortaya koymak ve böylece bir otoritesizlik havası estirilerek, bu zayıf ortamda dikkatlerin üzerlerine çekilmesini önlemek istemişlerdir.

Cemiyet, üye sayısını artırmak ve kendi üyelerini diğer üye olmayan eğitimcilere göre maddî yönden daha iyi bir hayat standardı kazandırmak için, 2’inci maddenin 7’inci bendinde, “*Muhtâcîn-i muallimîne muâvenet-i maddiyede bulunmak maksadıyla tasarruf kasaları ihdas eder.*” Denilerek, bir yardım fonu kurulmuş ve maddî durumu iyi olmayan eğitimcilere bu fondan para yardımı yapılması öngörülmüştür. Fona verilecek paranın miktarı ise, cemiyet tüzüğünün 24’üncü maddesinde “*Her bir aza, senevî vâridâtının yüzde birini hey’et-i ittihâdiye kasasına terk eder*” şeklinde tespit edilmiştir. Bu durum, eğitimcilerin cemiyete üye olma sebeplerini kamçılarıken, diğer eğitimciler karşısında maddî güç kazanmalarına da yol açmıştır.

Cemiyet tüzüğünün 25,31’inci maddelerinin “İhtar” bölümünden ve 43’üncü maddelerdeki ifadelerden anlaşıldığı üzere Bulgar İttihâd-ı Muallimîn Cemiyeti’nin bir de yayın organının bulunduğunu anlamaktayız. Ancak bu yayın organının bir gazete, dergi veya mecmua mı olduğu konusunda herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır.

“Bulgar İttihâd-ı Muallimîn Cemiyeti” nin “*Terakki-i Ma’arif ve İttihâd-ı Muallimîn*” ismi altında bir şubesinin Hüdâvendigâr [Bursa]’da açılması için teşebbüs edilir ise de, yukarıda zikredilen ve 1939 yılına kadar da yürürlükte kalacak olan Cemiyetler Kânunu’nun üçüncü maddesine aykırı olduğu gerekçesiyle, bu şubenin açılmasına müsâade edilmemiştir³¹. Bulgar İttihâd-ı Muallimîn Cemiyeti’nin bir şubesinin Bursa’da açılmasına müsâade edilmemesinin sebebi, Selanik vali vekilinin 22 Haziran 1228 [1912] tarihli takrîrinden anlaşılmaktadır. Bu takrîrde; “... *geçenlerde, merkezi Bursa’da olmak üzere, İslâm muallimînin de aynı müracaatta bulunmaları hasebiyle, [...] Şûrâ-yı Devletçe cereyan eden müzâkerât neticesinde, muallimîn hukûku kânunen mahfûz ve bu cihet esâsen Ma’arif Nezâreti’nce te’min edilmiş*

³¹ BOA., DH.MUİ. D. 113, G. 54/1.

*olmasına mebnî, büyük cemiyet teşkiline mahal olmadığına takdir ettiği*³² şeklinde belirtmiştir.

Selanik vali vekilinin, Bulgar İttihâd-ı Muallimîn Cemiyeti'nin bir şubesinin Bursa'da açılmasına izin verilmeyişini, "Müslüman muallimleri de aynı istekte bulunabilirler" şeklinde izah etmesi, halkın teşkilatlanmasından Osmanlı devlet yönetiminin korktuğunu göstermektedir. Osmanlı yönetiminin kendi halkına olan bu güvensizliği olmamış olsaydı, azınlıklara yönelik bu güne kadar yapılan uygulamalar gösteriyor ki Bulgar İttihâd-ı Muallimîn Cemiyeti'nin şube açmasına izin verilebilecekti. Bu uygulamadan da anlaşıldığı üzere, bu dönemde Osmanlı Devleti üzerinde yoğun bir yabancı baskısı bulunmakta, bu sebeple dış ülkelerin hamisi durumunda olan azınlıklar aleyhinde herhangi bir karar yürürlüğe konmamaktadır. Garip olan diğer bir husus ise, başta Padişah olmak üzere, devlet yönetimini elinde bulunduran kişilerin zihninde, devletin asıl sahibi olan Türk ve Müslüman halkın her an yönetime karşı koyacağı korkusunun bulunmasıdır³³. Yöneten ile yönetilen arasındaki bu korku, daha sonraki yıllarda derinleşerek devam etmiş, millî meselelerin savunulmasında devletin gerçek sahibi olan insanların tereddüt göstermelerine sebep olmuştur.

Yukarıda bahsedilen bir cemiyetin şube açıp açmama konusu, İstanbul Hükümetinin iç meselelerini, âdeta azınlıkların veya dış mihrakların istek ve arzularına göre ayarladığını göstermektedir. Her ne kadar 1912'de Bulgar İttihâd-ı Muallimîn Cemiyeti'nin Bursa'da şube açmasına "Türk ve Müslüman halka kötü örnek teşkil eder" gerekçesiyle izin verilmemiş ise de, daha önce yabancılar tarafından kurulması düşünülen benzer cemiyetlerin kurulmasında, yabancıların cemiyetlere üye olmasında ve cemiyet faaliyetlerinde bulunmasında serbest oldukları hususunda kararlar çıkmıştır³⁴. 19 Ağustos 1326 (1910) tarihinde kurulmasına müsaade edilen "*Terakki-yi Maarif Cemiyeti*" söz konusu bu cemiyetlerden olup, faaliyetine müsaade edilmiştir. Gregorye'de 28 Nisan 1326'da Arnavutlar tarafından kurulan "*Terakki-yi Maarif Cemiyeti*" de benzer cemiyetlerdendir³⁵. Ülke yöneticilerinin Türk ve Müslüman halkı kendi öz yurtlarında yabancı, azınlıkları ve yabancıları ülkenin sahibi olarak görme tutkusu, bir çok olumsuzluğun ana kaynağını meydana getirmiş, ülke değerlerine sahip olmama, millî değerleri korumama gibi hayati değerlerin erozyona uğramasına sebep olmuştur.

³² BOA., DH. MUI. D. 113, G. 54/2.

³³ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İstanbul 1993⁶, s. 107.

³⁴ BOA., HMS. D.4-1, N. 4|2, 6, 8.

³⁵ BOA., DH. MUI. D. 1328, G. 6.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin, azınlık haklarını koruma adı altında azınlıkların teşkilatlanmasına imkan tanıırken, Türk ve Müslüman halkın teşkilatlanma serbestliğini geciktirmesi, Türk ve Müslüman halkın azınlık imtiyazları karşısında madden ve manen güçsüzleşmesine, öz güvenini kaybetmesine, sinmesine sebep olmuştur³⁶. Osmanlı Devleti'nin azınlıklar ile Türk ve Müslümanlar arasındaki bu ikili yönetim anlayışının, devletin son dönemlerindeki günün şartlarından kaynaklandığını, devletin bekasının korunması ve mevcut statükonun muhafaza edilmesi pahasına yapıldığını burada ifade etmek gerekir.

Millî mücâdelenin 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'dan başlatıldığı günlerde, düşmanı Anadolu'dan çıkarmak için teşkilatlanan Türk halkı, kurduğu bir çok cemiyete “*Müdafâ-yı Hukuk*” yani, “hakkın, hukukun müdafaası” adını vermiştir. Türk ve Müslüman halk, hakkını kime karşı koruyacaktır? Milli Mücadelenin yapıldığı güçlere karşı yani, Ermenilere, Rumlara ve Türk topraklarını işgal eden Emperyalist ülkelere. Öyleyse, Müdafâ-yı Hukuk anlayışında yalnızca toprak savunması yoktur, bu düşüncenin altında vatandaş olma, kendi ülkesinde hür yaşama mücadelesi de bulunmaktadır.

³⁶ **Türk İstiklâl Harbi, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)**, c. VI., Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Ankara, 1974, s. 16-24.5

EK: I.

**DEVLET-İ ÂLİ-İ OSMANİYE'DE BULGAR İTTİHÂD-I
MUALLİMİN CEMİYETİ TŪZŪĖ**

I- Maksadı

1- İttihadın maksadı

Evvelen, muallimlerin ma'nen ve maddeten teâli ve terakkisine hizmet etmesidir.

Sâniyen, muallimlerin bir amel-i içtima' ile medeniye gibi istiklâlini muhafaza etmesine hizmet etmektir.

Sâlisen, mu'amelat-ı mekatibenin hüsn ü cereyanına ve efrâd-ı milletin teâlisine müzâheret etmesidir.³⁷

II- Vesâit

2- Cemiyetin kuruluş makasid-i muaddede nâil olmak için "Bulgar İttihad-ı Muallimîn Cemiyeti" vesâit-i âtiyeye müracaat eder.

Evvelen, heyet-i tâlimiyenin maâşâtı ile cema'at-i ruhaniye vâridatının tezâyüdüne bezl mesayi eyler.

Sâniyen, bütün müessirât-ı içtima'iyenin teşrik-i mesâyisini da'vet ve kendilerini ahvâl ü keyfiyetinden haberdar eder.

Sâlisen, memlekette bulunan hey'et-i ta'limiyenin tatbikine hizmet eder.

Râbien, pedegojiye ait fennî kitap ve resâil neşrini teahhüd, pedegoji konferanslar, tenezzüh eğlenceleri, kongreler vesaire tertip etmekle beraber, temeddün-i umûmî şubeleri dahi ibrâz-ı mu'âvenet eder.

Hâmisen, mazlumîn ve bî-gayr-ı hakkın azl olunan azalarına ibrâz-ı muâvenet eder.

Sâdisen, muallimlerin vezâif ve hukukunu ve mücâzât-ı te'dibeye dair ve mer'ıyyü'l-icra olan nizâmatını evrâk-ı matbua ile tefsîr eder.

Sâbian, efkâr-ı umûmiye ile hükümet-i muhtereme ye karşı icâb-ı takdirinde protesto ve kendisini efkâr-ı hamiyetperverânesine müracaat eder.

³⁷ BOA., DH.MUİ, D. 113, G. 54. s. 5/2.

Sâminen, muhtâcîn-i muallimîne muâvenet-i maddiyede bulunmak maksadıyla tasarruf kasaları ihdas eder.

Tâsian, umûr-ı maarife ait bütün kavânin ve nizâmâtı ve bu babdaki islâhât-ı lâzimeye dair iğta-yı re'y eder.

Âşiren, kütüphaneler ile kıraathaneler te'sis ettiği gibi, müsamereler ve türlü türlü eğlenceler i'ta, gece mektepleri ve musâhabe-i âliyenin tertib ve te'sisine teşebbüs eder³⁸.

III- Teşkilat

3- İttihad-ı muallimîn maksat ve hedefine vâsıl olmak için, isti'mal edeceği bâlâda muharrer vesâitini kabul eden bi'l-cümle cemiyetten müteşekkildir.

4- Bir kazada yalnız bir cemiyet mevcuttur

5- Her bir kaza cemiyetinde lâ-akall on azâ bulunmalıdır.

İhtar

Şayet, kazadaki mutemet muallimlerin miktarı ondan dûn ise, mezkûr azalar ayrı bir cemiyet teşkil edemeyüb, mücâvir bulunan kazanın azası adet-i nizâmîyeyi bâliğ olunca, evvelki kazanın cemiyetinden infikak ederek, başlı başına bir cemiyet teşkil eder.

IV- Cemiyat

(Hukuk)

6- Nizamnâme-i mezkûrede mevzu' olan ahkâm-ı mübâyin ve muhâlif olmamak şartıyla, ittihadâ dâhil olan kâffe-i cemiyet, muâmelât-ı dahiliyesine nazaran katiyyen müstakildirler.

7- Buna mümâsil her bir cemiyet (3-7) fertten müteşekkil bir hey'et-i idare tarafından idare, mezkûr hey'et her idareye dahil olan zevatın isimlerini müş'ir bir varaka lâ-akall, Teşrin-i Sani'nin onuncu gününe kadar hey'et-i idare-i merkeziyesine irsâl edilmesi elzemdir³⁹.

İhtar

Hey'et-i idarenin her bir tebdil ve temevvülünden [mal edinme] derhal hey'et-i idare-i merkeziyesine ihbâr edilmelidir.

³⁸ BOA., DH.MUİ, D. 113, G. 54. s. 5/2.

³⁹ BOA., DH.MUİ, D. 113, G. 54, s. 5/2-b.

8- Her bir cemiyet, doğrudan doğruya ittihadın hey'et-i merkeziyesiyle icrâ-yı muhabere eder.

9- Bir hey'et-i ta'lime, umûma şâmil olarak bir tedbire mübâşeret etmek arzu ederse, evvel emirde idare-i merkeziyesini haberdar etmesi lâzımdır. O idare-i merkeziye dahi kendi tarafından bütün kaza cemiyetlerine bir ay müzâkere irsâl ederek, karar-ı umûmîsini ta'mim ve işâr eder.

10- Vezâif-i talimiye ile mükellef olan bir azanın me'muriyetinden azli takdirinde, bi'l-cümle cemiyat bu baptaki mütâla'alarından hey'et-i merkeziyeyi haberdar eder.

11- Kâffe-i cemiyat hey'et-i merkeziyesiyle, hey'et-i tahririyesinin umûruna icrâ-yı teftiş eder.

Vezâif

12- Cemiyet heyet-i idare-i merkeziyesinin bi'l-cümle mukarrerâtına tebit eder.

13- Cemiyet, senede iki defa olmak üzere Kânun-ı Sâni nihayetinde ile Haziran evasıtında hey'et-i idare-i merkeziyesine netice-i faaliyetini müş'ir bir varaka-i mahsusa takdim eder.

14- Kâffe-i cemiyat, esnâ-yı teşkil ve te'sisinde cemiyete dâhil olan azalarının isimlerini adî bir cetvel [ile] hey'et-i merkeziyeye takdim eder. Terk-i ifâ ve becâyış ve me'muriyet gibi sinin-i atiyelerde vuku' bulacak her gûna tebdilattan Kânun-ı Sâni'nin onbeşinci gününe kadar hey'et-i merkeziyeyi ve tarih-i mezkûrdan sonra, yeniden kayd olacak azalarının isimlerini zeylen ihbar eder.

15- Nizamnâme-i mezkûrede muharrer olan tekâsitin [taksit] nisbetinde her bir cemiyetin kendisine isabet eden ücürâtın Mayısın onuncu gününe kadar te'diye etmeğe mecburdur⁴⁰.

16- Cemiyetin müruc-ı efkârı olacak kâffe-i resâilin intişârına sırf mesai ve işbu neşriyâtından hâsıl olacak vâridâtın istimsaline gayret eder.

17- Cemiyetin her biri bir mihr-i resmiye mâlik olmasına mecburdur.

⁴⁰ BOA, DH.MUİ, D. 113, G. 54, s. 5/3

V- Azalık

18- Bulgar İttihâd-ı Muallimîn Cemiyeti'ne her bir muallim aza olabilir.

İhtar

İttihâda aza olmak şartıyla bî-gayr-ı hakkın azl olunan muallimler işsiz kalıncaya değin, azalık hakkını muhafaza ederler. Muallimliği terk ve başka bir işle meşgul bulunacak olan ittihâdın azaları terkin-i kaydı icra olunacaktır.

19- Himâye ve müdâfaasına muntazır olmak selâhiyetini hâizdir.

20- Cemiyet azasından her biri, hey'et-i ittihâdiyenin muâvenet-i nakdiesini âtideki esvâlde [usül] talep edebilir.

Evvelen, bî gayr-ı hakkın ma'zul olanlara,

Sâniyen, hastalık münâsebetiyle ma'zul olanlara,

Sâlisen, mahall-i me'muriyetine müteveccihen azimetine mani', vesâit-i nakdiyenin miktârından dolayı,

Râbian, efrâd-ı âileden biri yahut kendisi ma'lûl bulunduğu takdirde,

Hâmisen, bir azanın hin-i vefatında [vefat zamanında] ailesine muâvenet ibraz edilir.

Vezâif

21- Her bir aza kongrede tekrar eden taahhürâtın ve talimatnâmede mukarrer ahkâmın ifâsına mecburdur.

22- Her bir aza, hey'et-i ta'lime meyânında ittihâd fikrini telkin ile, kendini hey'et-i ittihadiye tarafından tab'ettirilen büşriyatına abone ederek, mezkûr neşriyatının ta'mim ve intişârına bezel mesâi etmesi ma'nen mecburdur.

23- Her bir aza, ittihâda dâhil olan azalara mahsusen bir varakayı hâmil olacaktır.

24- Her bir aza, senevî vâridâtının yüzde birini hey'et-i ittihâdiye kasasına terk eder⁴¹.

⁴¹ BOA, DH.MUİ, D. 113, G. 54, s. 5/3-b

İhtar

Onsekizinci maddenin ihtarında mevzu-ı bahs olan azalar, hey'et-i ittihâdiyeye senevî idhâlât-ı nakdiyeden ma'zur tutulur.

25- Yirmibirinci maddede beş nazara vaz' edilen vezâifin ikmâlinde istinkâf ve kendi imâli ile, hey'et-i ta'limiyenin vakar ve haysiyetini kesr eden aza cemiyet-i muhteremenin kararıyle, ittihâttan tard ve ihrac edilir.

İhtar

Öyle bir aza kendisinin hakkında cemiyetin takarrür eden kararından şikâyet etmek selâhiyetine mâliktir. Eğer, kongrenin en az bir ay mukaddem hey'et-i merkeziyesine beyân-ı keyfiyet edebilir. Aksi taktirde, cemiyetin kararı icrâya vaz edilüb, hey'et-i ittihâdiyenin mürevvic-i efkârı olan gazetede neşr ve ilân edilir.

İttihâdın Sûret-i İdaresi

26- Hey'et-i ittihâdiye-i ta'limiyenin umûru, hey'et-i idâre-i merkeziye tarafından idare olunur.

27- Kongre, her sene idâre-i merkeziye azasını hafıyyen i'tâ-yı re'y ile intihâb eder.

İhtar

Anların adedi kongre tarafından ta'yin olunur.

28- Reis ile kâtib-i umûmî, kasadar [Yani, katib-i umumi ile kasadarlığı bir zat ifa eder.] doğrudan doğruya kongre tarafından intihâb olunur.

İhtar

Mumâileyhin, başka bir saffet ile iştigâl etmek selâhiyeti yoktur.

29- Hey'et-i idare-i merkeziyede yalnız bir me'muriyet-i ecriye var ki, o da kâtib-i umûmî kasadarlıktır. Ücret-i seneviyesi kongre tarafından tayin edilir⁴².

30- Reis, hey'et-i idare-i merkeziyesinin mukarrerât ve evâmirine tebe'an bütün cemiyet nâmına arz-ı vekâlet eder.

31- Hey'et-i merkeziye, ittihâdın umûru ile, tasarruf kasalarını idare ve sin-i cereyânına teyakkuz ederek, cemiyetin muvaffakiyetle ittihâdın

⁴² BOA, DH.MUİ, D. 113, G. 54, s. 5/4.

neşriyatına icrâ-yı teftiş ile kongrenin mevki'-i müzekkerede vaz edecek mesâilini ta'yin eder.

İhtar

Hey'et-i ittihâdiyenin mürevvic-i efkârı üzerine, idare-i merkeziye tarafından icrâ edilen teftiş, hey'et-i tahririyesine verilmesi lüzumu görülen nasâyih ve efkârıyla hitâm-ı bezir olur. Yalnız, cemiyetler hey'et-i merkeziyenin teklifâtı üzerine rây-ı icbâra i'tâ eder.

32- İdare-i merkeziye nizamnâmesinin mevâdiyle kongrenin mukarrerâtına tevfik-i hâl ve harekât ederek, idare-i umûr eder.

İhtar

Şayet kongre ile nizamnâme kararâtından haricen bir şeye teşebbüs etmek isterse, o vakit cemiyetin fikrini istizmâc eder.

33- Hey'et-i idare-i merkeziye yalnız bütçe dâhilinde icrâ-yı masârif edebilir.

34- Hey'et-i idare-i merkeziye umûrunun revîş [gidiş] ve cereyânına dâir yalnız kongreye i'tâ-yı tafsilât ettiği gibi, hey'et-i teftişiyeye karşı dahi aynı vazifeyi ifâ eder. [Hey'et-i merkeziye gerek kongreye, gerekse hey'et-i teftişiyeye vereceği tafsilat ya usûlen veyahut fevkal'ade olur.]

35- Hey'et-i merkeziye azasından bir kimseye bazı esbâba binâen mevki'-i me'muriyetinden infikâk ettiği halde, hey'et-i merkeziye cemiyetinin muvaffakiyetle yerine vekil intihâb eder.

İhtar

Bu bâbda nâ ferd için, kongrede ekseriyet âraye fetahhar olan zat daima müreccimdir. Hey'et-i merkeziye azalığına tayin olunacak zat ise, hey'et-i idare-i merkeziyenin bulunduğu yerde yaşaması lâzımdır⁴³.

36- Hey'et-i idare-i merkeziye azasından birisi bazen esbâba binâen istifâsını verdiği halde, vekili mevki-i me'muriyetine çıkıncaya kadar ifâ-yı vazifesine mecburdur.

37- Bütün hey'et-i merkeziye veyahut kısm-ı azamı istifalarını verdikleri takdirde, kâffe-i cemiyet ne suretle icrâ-yı muâmele edileceğini hallederler.

38- Cemiyetin birinde ihtilâf-ı âra zuhuru takdirinde, bu husustaki umûru tedkik etmek üzere hey'et-i merkeziye bir murahhas i'zâm eder.

⁴³ BOA., DH.MUI, D. 113, G. 54, s. 5/4-b

İhtar

Murahhas aza, heyet'i idare-i merkeziyenin teşebbüsâtı ile vâki' olmuşsa, hususundaki masârif kâmilen ittihâd-ı tasarruf kasasından tesviye olunur.

Murahhaslığı, cemiyetin talebâtıyla vâki' olmuş, o halde cemiyetlerden her biri mütesâviyen i'tâ-yı masârif edecektir.

39-Hey'et-i merkeziye azası kongrede bulunmaları lâzımdır. Zira yalnız sadâ-yı müsteşarı sıfatını hâizdiler.

40- Hey'et-i merkeziyenin vezâifî bir ta'limatnâme-i mahsusada ta'yin olunur.

41- Bulgar İttihâd-ı Muallimîn Cemiyeti'nin merkezi Selânik şehridir.

VI- Teftiş⁴⁴

[42]⁴⁵- Kongre üç azadan mürekkeb bir hey'et tarafından intihâb eder.

İhtar

İntihâb edilen zât, me'muriyetini kabul etmeyib reddettiği takdirde, mevkii andan sonra ekseriyet âra ile müntehib olan zâta tevdi' ederler.

43- Hey'et-i teftişîye, hey'et-i merkeziyenin umûrunu senede lâ-akl iki defa teftiş ederek, tedkik-i umûr neticesini mürevvic-i efkârında neşr ve ilân ile kâtib-i umûmî, kasadarın dahi muhasebe-i seneviyesini tasdik eder⁴⁶.

44- Hey'et-i teftişîye yalnız kongreye reviş [gidiş] ve cereyanına dâir i'tâ-yı tafsilât eder.

VII- İttihâdın Tasarruf Kasası

45- İttihâd kasası vâridât-ı muntazamasını vesâit-i âtiyeden istihrâc eder.

Evvelen, 24. maddeye tevfikân azalık taksitlerinden,

Sâniyen, İttihâd-ı neşriyâtından,

⁴⁴ Metinde bu sıra numarası sehven olsa gerek "6" yerine "7" olarak yazılmıştır. Alt başlık numaralarının birbirini takip etmesi bu durumu doğrulamaktadır. Diğer ana başlık numaraları da buna göre düzeltilerek yazılmıştır.

⁴⁵ Metinde bu sıra numarası bulunmamaktadır.

⁴⁶ BOA., DH.MUİ, D. 113, G. 54, s. 5/5

Sâlisen, bu maksada mebni, hey'et-i ittihâdiyenin tertib ettiği tiyatrolar, müsâmereler, eğlenceler vesâireden,

Râbian, cemiyet ile, cemiyet azalarının vesâir zevâtan verilen âtiyelerinden

46- İttihâd kasasının mâsarifâtı

Evvelen, hey'et-i ittihâdiyenin neşriyatı için,

Sâniyen, 20. madde mucibince, azaya ibrâz, i'mâd ve muâvenet için,

Sâlisen, İttihâdın idaresi için,

Râbian, kongre ile,

Hâmisen, masârif-i fevkalâde için.

47- Hey'et-i ittihâdiyenin hâsılat-ı nakdiyesi, hey'et-i merkeziye, kâtip-i umûmî, kasadarında mahfuzdur. Kendisinde [25] lirayı Osmanîden fazla bulunduramaz. Ve iş bu meblağın fazlasını fâizi ile bir bankaya verir.

48- Kâtib-i umûmî, kasadar, (50) liralık bir meblağ, zaman-ı şahsi suretiyle hey'et-i merkeziyeye i'tâ eder⁴⁷.

VIII- Kongreler Hakkında

49- Kongre, ittihâdın âli meclisidir.

50- Ya muntazama veyahut fevkalâde olabilir.

51- Usûlen icra edilen kongre, yine kongre tarafından tayin edileceği şehirde her sene Temmuz ayında ictima' eder. Hey'et-i idare-i merkeziye teklifi üzerine kongrenin târih-i küşâdı cemiyet tarafından ta'yin olunur.

52- İ'tiraz-ı müstesnâda cemiyetin ekseriyet-i ârâsıyla hey'et-i ittihâdiyenin teklifi üzerine bir kongre-i fevkalâde akd ve ictima' olur.

53- Nizamnâmeye tevfikân taahhüdâtını bittamam ifâ etmiş azalardan mürekkebe olan cemiyet kongreye bir murahhas izam eder.

İhtar

Bir cemiyet kırk kişiye mâlikse, murahhası bir olur. İki murahhas izam etmek hakkını hâiz olmak için evvelki adedin nısfı ve vâhid-i hamiyile [1+20+40] ye mâlik olmak lâzım gelir.

⁴⁷ BOA., DH.MUİ, D. 113, G. 54, s. 5/5-b

54- Kongre hey'et-i merkeziye ile hey'et-i tahririyenin muhasebâtını muâyene ederek, faaliyet-i müstakilesi için ittihâd-ı mukarrerat eder. Ba'dehu, kendine ma'ruz kavânin lâyhâları kabul ile hey'et-i idare-i merkeziye ve hey'et-i tahririyesi için azalar tayin ve intihâb eder.

55- Hey'et-i merkeziye usûlen akd-i içtima' edecek kongre cemiyetini en az Haziran'ın birincisine kadar haberdâr ve mevki-i müzâkerede vâzi' edilecek mesâili Nisan'ın birinci gününden itibâren ilân eder.

56- Kongre, revîş ve cereyân-ı dahiliyesine dair husûsî bir ta'limatnâme de derc eder⁴⁸.

IX- İttihâdın Neşriyâtı

57- İttihâdın neşriyâtı, senede bir defa intihâb olunan hey'et-i tahririye tarafından tertip ve tanzim edilir.

İhtar

1- Hey'et-i tahririye azasının adedi kongre tarafından ta'yin olunur.

2- Hey'et-i ittihâdiye gazetesinin fiyatı hey'et-i merkeziye ile hey'et-i tahririye tarafından ta'yin edilir.

58- Hey'et-i tahririye neşriyâtının esnâ-yı tasattırlarında kongrenin ittihâz ettiği fikriyâtına tevzik-i hâl ve harekât etmekle beraber kendilerine hey'et-i merkeziye tarafından verilen nasâyih evâmirine göre neşriyâtını idare etmelidir.

59- Hey'et-i tahririye neşriyâtının muhteviyâtı hakkında yalnız kongreye karşı mesuldurlar. Ve kendisine revîş ve cereyânına dâir i'tâ-yı tafsilât ederler.

60- Hey'et-i tahririye, hey'et-i idâre-i merkeziyeye ifâ saffetiyle dâhil olamaz. Lâkin, hey'et-i merkeziye müzâkerâtında müsteşar olarak dâhil olabilir.

İhtar

Kongrenin kararıyla müstesna câizdir.

61- Kongrenin kararıyla tayin olunan maaş, hey'et-i tahririye azasına te'diye edilir⁴⁹.

⁴⁸ BOA., DH.MUİ, D. 113, G. 54, s. 5/6.

X- Ahvâl-i Umûmiye

62- İttihâdın “Devlet-i Âliye-i Osmaniye’de Bulgar İttihâd ve Muallimîn” ortaya sekizinci Ağustos Fi 326 tarihli mürûr-ı eşkâl bir mührü olub, hey’et-i idâre-i merkeziye reisinde mahfuzdur.

63- İttihâdın her sene Kânun-ı Evvelin [25] inde yortusu [kutlama] var.

64- İş bu nizamnâmenin tebdil ve tahvili kongre delegeleri [2/3] in muvaffakiyetiyle câizdir.

İhtar

İş bu nizamnâmenin 1 ile 64 muadil ve ihtar-ı hazıranın tebdili, cemiyetin mülâhazât ve teklifâtı vaktiyle malum olduğu takdirde câizdir.

65- Nizamnâme-i hâzıra 14 Ağustos 1326 [1910] tarihinden itibaren mevki-i icrâya vaz edilir⁵⁰.

⁴⁹ BOA., DH.MUİ, D. 113, G. 54, s. 5/6-b

⁵⁰ BOA., DH.MUİ, D. 113, G. 54, s. 5/7.